

KRONIKA

Trnavský profesor Matej Piller

V minulom roku uplynulo 200 rokov odvtedy, čo trnavský profesor Matej Piller (1733—1788) vydal svoje najvýznamnejšie dielo *Základy prírodných vied*, ktoré používali na základných a gymnaziálnych školách v uhorskom kráľovstve (Trnava 1775). Jeho prvá časť obsahuje zoológiu, druhá botaniku a tretia mineralógiu. Učebnica, ako to v predhovore autor uvádza, mala slúžiť na získanie základných poznatkov o prírode a prírodných pomeroch Uhorska.

Autor učebnice Matej Piller sa narodil 25. apríla 1733 v Štajerskom Hradci (dnešný Graz) v Rakúsku. Po skončení štúdií pôsobil ako profesor prírodopisu na Tereziáne vo Viedni. Roku 1774 ho menovali za profesora prírodopisu na trnavskej univerzite. Po šesťročnom pôsobení v Trnave odišiel Piller na katedru dejín prírodných vied na filozofickej fakulte peštianskej univerzity, kde sa dejiny prírodných vied začali prednášať roku 1774. Obsadením tejto katedry sa na peštianskej univerzite začala aj výučba prírodných vied, a teda aj mineralógie. Vedy zaoberajúce sa anorganickou prírodou (mineralógiou a geognóziou) spolu so zoológiou a čiastočne aj s botanikou prednášal jediný profesor až do reorganizovania univerzity roku 1850. V prvých rokoch Pillerovho pôsobenia v Pešti patrila jeho katedra k filozofickej (1780—1785) a potom od roku 1785 až do roku 1850 k lekárskej fakulte. Po Pillerovej smrti roku 1788 nastala na katedre štvorročná prestávka, po ktorej za jeho nástupcu vymenovali pražského profesora Jozefa Antona Schönbauera (1757—1807).

Schönbauer rovnako ako jeho predchodca Piller mal rád najmä mineralógiu, ale jeho činnosť už nebola taká významná. Napísal však v tom čase veľmi významnú príručku na určovanie minerálov pod názvom *Nové analytické metódy na správne určovanie minerálov a ich súčastí* (vyšla roku 1805).

Piller sa ako významný prírodovedec svojej doby naozaj s láskou a zanietením zaoberal prírodnými vedami. Bol aktívnym zberateľom, čo dokazovala aj jeho bohatá zbierka prírodnín, ktorá, hoci zahŕňala aj ríšu rastlín a živočíchov, bola najbohatšia na minerály. S veľkým uznaním sa o nej vyjadril aj nórsky geológ Jens Esmark počas svojej návštevy na univerzite v Pešti. Vlastnú mineralogickú zbierku používal Piller aj na demonštrovanie študentom, lebo univerzita vtedy nijakú zbierku nemala. Až neskôr trochu čudnou cestou získala aj druhú zbierku. Stalo sa tak po nástupe Jozefa II. na trón roku 1781, keď jeho prvým opatrením bolo, aby univerzita mocenským prinútením uhorského štátu odkúpila za vysokú cenu 25 tisíc zlatých mineralogickú zbierku jeho sestry Márie Anny. Bohatú a ináč peknú mineralogickú zbierku, v ktorej boli cenné meteority, veľmi pekné minerály, umelecké predmety vyhotovené z ozdobných kameňov a aj vysokohodnotné archeologické zbierky, Piller dopravil do Pešti. Existujúce kusy zbierky tvorili takmer základ mineralogickej zbierky univerzity.

Štvorročná prestávka po Pillerovej smrti mala veľmi negatívny vplyv nielen na vývoj katedry, ale najmä na jeho vlastné zbierky. Pillerovi dedičia odcudzili katalóg zbierky Márie Anny a poriadne načali majetok univerzity, budujúcu sa zbierku, ako aj Pillerov materiál. Po dlhých prietahoch kúpil štát na príkaz Jozefa II. od Pillerových dedičov zbierku za 20 tisíc zlatých. Spojením týchto dvoch zbierok sa

mineralogická zbierka peštianskej univerzity stala jednou z najbohatších v Európe. Tak sa teda definitívne dostala Pillerova bohatá zbierka, ktorej základy položil už v Trnave, do prírodopisnej zbierky univerzity. Jej zoznam vyšiel roku 1792 aj tlačou pod názvom Zbierky prírodnín, ktoré v trojitej ríši nerastnej, živočíšnej a rastlinnej sú úplne rozšírené po svete.

Bohatá Pillerova mineralogická zbierka podnietila k obľube mineralógie aj jeho niektorých poslucháčov, ba dokonca aj k napísaniu samostatnej príručky z tohto vedného odboru. Na prvom mieste treba spomenúť komárňanského lekára Samuela Zaya.

Záverom treba poznamenať, že Piller vydal svoju známu prácu v čase, keď sa začínalo najintenzívnejšie obdobie prírodovedného a zvlášť mineralogického výskumu na Slovensku v druhej polovici 18. stor. hlavne zásluhou novozaloženej Banskej akadémie v Banskej Štiavnici a mnohých vynikajúcich osobností, akými boli nesporne I. Born, G. A. Scopoli, J. T. Peithner, K. T. Delius, J. Molnár a i.

Ivan Herčko

LITERATÚRA

- Böckh, J.: A geológia fejlődésének rövid története Magyarországon 1774-től 1896-ig. Földt. közl. 27, Budapest 1897, s. 4—9.
- Hrabovec, I.: Botanika na Lekárskej fakulte univerzity v Trnave. Z dejín vied a techniky na Slovensku. 6, Bratislava 1972, s. 102—114.
- Koch, S.: A magyar ásványtan története. Budapest 1952, s. 81—83.
- Piller, M.: Elementa historiae naturalis in scholarum grammaticarum et gymnasiorum per regnum Hungariae. Tyrnaviae 1775.
- Piller, M.: Tentamen publicum ex praelectionibus historiae naturalis..... d. M. P. quod e regno minerali subibit Augustinus Petrás. Tyrnaviensibus 1775.
- Piller, M.: Collectio naturalium quae e triplici regno minerali, animali et vegetabili undique completa post obitum M. P. reperta est. Graecii 1792.
- Polák, S.: Ignác Anton Born (1742—1791) a slovenská geológia. Geol. sbor. SAVU., 2, Bratislava 1951, s. 169—179.
- Schönbauer, J. A.: Neue analytische Methode die Mineralien und ihre Bestandtheile richtig zu bestimmen. Ein Leitfaden zur Selbstübung, und zum Selbstunterricht in der Mineralogie. 1. Theil. Ofen 1805.
- Sziney, J.: Magyar írók élete és munkái. X. köt. Budapest 1891, s. 1163.
- Zay, S.: Magyar mineralógia, avagy az ásványokról való tudomány. Komárom 1791.

MINERALIA SLOVACA, roč. 9, č. 1 (37)

Vydal Geologický prieskum Spišská Nová Ves v Alfe, Vydavateľstve technickej a ekonomickej literatúry, n. p., 893 31 Bratislava, Hurbanovo nám. 6, tel. 314 41-6
Redakcia: Geoprieskum — Mineralia slovac, p. p. A-21, 040 51 Košice, Stará Spišská cesta, tel. 385 32

Vytlačili Východoslovenské tlačiarne, n. p., Košice

Rukopis zadaný v decembri 1976, vytlačené v marci 1977, 6,93 AH, 7,03 VH

Povolené Slovenským úradom pre tlač a informácie č. 9/11

Cena jedného čísla 15 Kčs

Objednávky adresujte redakcii časopisu

Subscriptions and correspondence concerning advertisements be sent to SLOVART Ltd., Leningradská 12, 896 26 Bratislava

The Mineralia Slovaca is also available on an exchange basis. For details please write to the Editor, Mineralia Slovaca, P. O. Box A-21, 040 51 Košice, Czechoslovakia.